

הרב צבי שורץ

'אמא שלום' – גשר בין אמת לשלום

הקדמה

נבואת זכריה על הצומות בבית שני מסתיימת במילים: 'והאמת והשלום אהבו'. ההסבר הפשוט לנבואה זו הוא שכשבחברה יחזרו לשרור יסודות אלו, ייפכו הצומות למועדים טובים.¹

אותן מילות נבואה נאמרו גם על בית שמאי ובית הלל, שאף שנחלקו במחלוקות רבות, שררה ביניהם אהבה ונשארו אלו לאלו. ועל כך אומרת הגמרא ביבמות (יד ע"ב): 'ללמדך, שחיבה ורעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר **והאמת והשלום אהבו**'. במחלוקת המפורסמת ב'תנורו של עכנאי' מופיע סיפור על 'אמא שלום':²

אמא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הוא. מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לאליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתי דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורה מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

תרגום:

אמא שלום אשתו של רבי אליעזר [המנודה] הייתה אחותו של רבן גמליאל [המנודה]. מאותו מעשה [המחלוקת על 'תנורו של עכנאי'] הייתה צמודה לבעלה, והשגיחה שלא יפול על פניו. יום אחד היה חודש מלא של ל' יום ואפשר ליפול אפיים, ורק למוחרת חל ראש חודש. היא חשבה שהחודש חסר, וביום ל' הוא ראש חודש, ואין נופלים אפיים. ויש אומרים שבא עני ודפק על הפתח והיא יצאה ונתנה לו פרוסת לחם, ומצאה אותו כשהוא נופל על פניו. אמרה לו קום, הרגת את אחי [ר"ג]! בעודם מדברים נשמע קול שופר מביתו של ר"ג שהודיע על מותו. אמר לה מהיכן ידעת? אמרה לו כך מקובלני מבית אבי אבא **שכל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה**.

בעיון זה נעמיק בדמותה של 'אמא שלום' כפי שעולה ממעשה זה, ונראה כיצד היא מנסה לתת **מבט אחר** על 'תנורו של עכנאי'. היא מתאמצת לגשר בין רבי אליעזר - בעלה, ובין רבן גמליאל - אָחִיהָ, **ולחבר בין 'עולמם' של בית הלל ובית שמאי וההולכים**

1. הרחבה בעניין זה ר' במאמרי 'והאמת והשלום אהבו' אמונת עתיך 108 (תשע"ה), עמ' 17-21.

2. בבא מציעא נט ע"ב.

בדרכיהם. כך גם נבין מדוע מתאימים דברי זכריה הנביא **'והאמת והשלום אהבו'** לתיאור החיבור שהיה בין ב"ש לב"ה.

א. 'דרך האמת' ו'דרך השלום'

'בית שמאי' ו'בית הלל' נחלקו במחלוקות רבות. יש ניסיונות רבים למצוא את המכנה המשותף ביניהם. הרב זוין³ במאמרו 'קו חדש בשיטת בית שמאי ובית הלל' מוכיח שמחלוקות אלו ניתנות להסבר על פי ההבדל בין המושגים 'בכוח' ו'בפועל'. לדוגמה יש לציין את המשנה ההלכתית האחרונה במסכת עוקצין (פ"ג מי"א):

חלות דבש מאימתי הם מטמאים משום משקה? בית שמאי אומרים משיחררה, ובית הלל אומרים משירסק.

חרחור היא פעולת עישון - כדי להבריח את הדבורים, או לחמם את הכוורת, ואף על פי שלא יצא דבש. רואים שבית שמאי מחשיבים דבש כמשקה בשעה שעתידי הוא לצאת, אף על פי שלא יצא בפועל, ולפי בית הלל כל זמן שלא ריסק את חלות הדבש איננו משקה. כך גם מסביר הרב זוין⁴ את המחלוקת בנרות חנוכה, אם 'פוחת והולך' לבית שמאי (ביום הראשון שמונה הנרות ובאחרון נר אחד) או 'מוסיף והולך' לבית הלל (ביום האחרון - שמונה נרות):

בעצם כבר בלילה הראשון היה שמן של נס לכל ח' הימים שהרי כבר נתעצם כוחו פי שמונה. למחרתו לא היה להם שמן של הנס אלא כדי ז' ימים וכן בכל לילה ולילה היה השמן הולך וחסר - פוחת והולך, אלא שכל זה היה בכוח ולא בפועל - בכוחו של השמן לדלוק פי שמונה. בפועל, היה להיפך - ביום הראשון ראו הנס רק בלילה אחד, ולמחרתו ראו עוד בלילה אחד, וכן בכל לילה הוסיפו לראות הנס מוסיף והולך.

אך ישנה גם דרך אחרת בהסבר המחלוקות: בית שמאי דוגלים ב'**דרך האמת**' ובית הלל ב'**דרך השלום**': 'הלל אומר הווי מתלמידיו של אהרון אוהב שלום ורודף שלום'.⁵ דרך זו עברה גם לתלמידיהם:

כיצד מרקדים לפני הכלה?⁶ בית שמאי אומרים כלה כמות שהיא [דרך האמת], ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה [כדי להשכין שלום בבית].

לכן, כשלא נמנעו ב"ש וב"ה לשאת נשים אלו מאלו, נאמר בגמרא (יבמות יג ע"ב) שהם קיימו את מה שנאמר **'והאמת והשלום אהבו'**.⁷ אברהם קריב בספרו 'מסוד בחכמים'⁸ משער שאחת המחלוקות היסודיות שמהן משתלשלת שיטתם היא בהקשר לסדר

3. סיני א (תרצ"ז), עמ' נד-ס.

4. 'המועדים בהלכה', חנוכה, עמ' קנח.

5. אבות פ"א מי"ב.

6. כתובות טז ע"ב.

7. זכריה ח, יט.

8. אברהם קריב, מסוד חכמים - בנתיבי אגדות חז"ל, עמ' 372.

הבריאה (מגילה יב ע"א): 'בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ובית הלל אומרים ארץ נבראה תחילה'. וכך כותב אברהם קריב:

בית שמאי מסמלים את **השמים** - האמת המורמת מנימוסיהם וחולשותיהם של בני אדם. **והארץ** - מסמלת את שלום השוחח [המתכופף] אל בני אדם ומסגל דרכו לפיהם.

יש מחלוקת נוספת בין בית שמאי לבית הלל:⁹ כיצד מתייחסים לגר שבא ואומר גיירני על מנת שתלמדני כל התורה על רגל אחת. שמאי דוחף אותו באמת הבניין שבידו (אמת אותיות אמת) ודוחה אותו, כי אין מקום לקיצורי דרך ולהתחכמויות.¹⁰ וכשבא לפני הלל, זה אומר לו: 'דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור', וכך קירב אותו לתורה ב'דרך השלום'. גם הרב משה בוצ'קו¹¹ מאפיין את המחלוקת העקרונית ביניהם בצורה דומה, וקורא לדרכם של בית שמאי **דרך 'שמים'** ולדרכם של בית הלל **דרך 'ארץ'**. הוא מביא כדוגמה את המחלוקת בעניין ברכת המזון:¹² מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר.

בגמרא¹³ מביאים את הדיון ביניהם:

אמרו להן בית הלל לבית שמאי, לדבריכם, מי שאכל בראש הבירה [בית גבוה] ושכח וירד ולא בירך יחזור לראש הבירה ויברך?! אמרו להן ב"ש לב"ה, לדבריכם, מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה?! לכבוד עצמו הוא עולה, לכבוד שמים לא כל שכן?!

אליבא דב"ה לא נדרוש מן האדם לעשות מאמץ 'שמימי', כי הוא חי בארץ ויכול לקרוא אל ה' ממקומו בארץ. אך לב"ש האדם הוא מושלם, ועניינו לעבוד את ה' בכל כוחו, ואם יכול הוא לחפש את ארנקו, ק"ו שיעשה זאת גם כדי לברך. הסבר מעניין נותן הרב בוצ'קו, לפי שיטתו, להכרעת הבת קול שהלכה כב"ה¹⁴ 'כי נוחין ועלובין היו... ולא עוד אלא **שמקדימין דברי ב"ש** לדבריהן, וביאורו: על עצמם היו מוכנים ב"ה **להקדים כב"ש** להתאמץ, להחמיר ולהתנהג **בדרך 'שמימית'** ולטפס לראש הבירה כדי לברך. אולם כהוראה לעם, יש להתחשב בכוח הקיבול שלו **'ולרדת לארץ'**, ולא להכביר בדרישות ובגזרות שאין הציבור יכול לעמוד בהן.

9. שבת ל"א ע"א.

10. ראה עוד הרב יחיאל יעקב ויינברג, 'על רגל אחת', בתוך ס' לפרקים, ירושלים תשע"ו, עמ' שסח, שאמת הבניין היא הכלי שבדקים באמצעותו אם הקיר ישר.

11. הרב משה בוצ'קו, הגיוני משה, עמ' 511-508.

12. ברכות פ"ח מ"ז.

13. ברכות נג ע"ב.

14. עירובין יג ע"ב.

ב. תנורו של עכנאי

גם את המחלוקת ב'תנורו של עכנאי' אפשר להסביר בדרך זו. רבן גמליאל ורבי יהושע הם מבית מדרשו של הלל, ואילו רבי אליעזר, שכינויו הוא 'שמותי' - מתלמידי שמאי.¹⁵ רבי אליעזר מחפש תמיד את האמת האלוקית הצרופה, ובמקרה זה פוסק 'טהור'. כשחבריו אינם מקבלים את דעתו, הוא קורא 'אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו', ואכן בת קול יוצאת ואומרת שהלכה כמותו. אולם רבי יהושע עומד על רגליו, ואומר 'לא בשמים היא', שהרי הקב"ה קבע בסיני וכתב בתורה 'אחרי רבים להטות'. כאן בארץ קובעים את ההלכה, גם אם זו אינה האמת הצרופה, אלא כך נראה לרוב החכמים. זו 'דרך השלום' האנושית. ב'ארץ' ישנם ספקות רבים, ומבררים אותם על פי רוב, ואילו למעלה 'ליכא ספיקא קמי שמאי'.¹⁶ רבן גמליאל, שניצח בוויכוח, מנדה את רבי אליעזר ומוציאו מתחומי בית המדרש עד סוף חייו,¹⁷ ואף שלאחר מכן מתערבים מן השמיים ומתרחשים אסונות, לא חוזר בו רבן גמליאל מן הנידוי, וחבריו פְּדָלִים ממנו עד סוף ימיו.¹⁸

ג. אמא שלום

'אמא שלום' שייכת לשני הבתים. מצד אביה רבן שמעון בן גמליאל היא שייכת ל'דרך השלום' של 'בית הלל', ומצד בעלה היא שייכת ל'דרך האמת' של 'בית שמאי'. היא מנסה להלך בין העולמות השונים. כל מהותה הנשית ותולדות חייה מראים שאפשר לגשר בין העולמות. היא הרי אחות של רבן גמליאל ואשתו של ר' אליעזר. הייחוס **אחות** שייך למציאות העובדתית החתומה **בחותם האמת** וההכרת, ואילו **נישואין** יש בהן מ'דרך השלום'. גם שְׁמָה 'אמא שלום' רומז שיש מקום לחיבור בין אמא (אמת) לשלום. ייתכן שהמילה 'אמא' היא כינוי לנשים חשובות ו'אבא' לגברים חשובים:¹⁹ אבא חלקיה,²⁰ אבא שאול,²¹ אבא בנימין²² וכך כתב הרשב"ץ:²³ 'ונקרא אבא שאול דרך כבוד הוא'. וייתכן שלכן זכתה לכינוי 'אמא', כי היא מיוחסת - היא בתו של רשב"ג, מצאצאי משפחת הלל הזקן שהייתה קרובה למלכות.²⁴ וכך נאמר בגמרא (ברכות טז ע"ב):

עבדים ושפחות **אין קוראים** אותם אבא פלוני ואמא פלונית ושל ר"ג **היו קורים** אותם אבא פלוני ואמא פלונית. מעשה לסתור?! משום דחשיבי. ואם לעבדים

15. רש"י, שבת קל ע"ב ד"ה שמותי בשם הירושלמי 'מתלמידי שמאי היה'; תוס' ד"ה דר"א שמותי הוא.

16. גיטין ו ע"ב.

17. סנהדרין סח ע"א.

18. הגמ' בסנהדרין סח ע"א מספרת על מותו של ר"א. עם פטירתו אמר ר' יהושע 'הותר הנדר' (ואפשר להתעסק בלוייתו, ואין לשים אבן על ארונו כדין מנודה).

19. מרים סמואל, 'לדמותה של אמא שלום', שמעתי 182 עמ' 126.

20. תענית כג ע"א.

21. כתובות פז ע"א ושם נקרא 'אבא שאול בן אמא מרים'.

22. ברכות ה ע"א.

23. מגן אבות על אבות פ"ב מ"ב.

24. סוטה מט ע"א.

ולשפחות של ר"ג קראו אבא ואמא ק"ו שכך קראו גם לאנשים ולנשים של בית ר"ג.

אך רש"י²⁵ אומר: **'כך שְׁמָה'**. ואף אם זה כינוי, כך קראו לה כולם.²⁶ 'אמא שלום' מנסה בכל כוחה לשמור על האיזון העדין בין **האמת לבין השלום**.²⁷ היא חושבת שרובן גמליאל, אחיה, מתח את החבל לכיוון הדין יותר מדי, ודווקא הוא המיוחס להלל, שייך לעולמם של 'בית הלל' שיש בהם נכונות 'להכיל' ולהתייחס לדעות שונות, ולראות צדדים שונים של המציאות, אפשר היה לצפות ממנו שיתנהל בצורה שונה כמו באפשרויות הבאות:

(1) לפי דעתה, אפשר היה לקבוע את ההלכה על פי ר"ג, אולם לתת פתח בדברי ריצוי לר' אליעזר שאמר 'מן השמים יוכיחו' ולומר לו, למשל, שיש מקום להכרעה שמימית על ידי בת קול **במצבים אחרים, כמו להכריע בין מחלוקת בית שמאי לבית הלל**, כמו שאומרים תוספות.²⁸

(2) **לעתיד לבוא** תיפסק ההלכה כמותו, כי לעתיד לבוא יפסקו הלכה כבית שמאי.²⁹
 (3) הדרך הזאת היא נכונה, אך רק **ליחידיים ואנשי סגולה**,³⁰ כמו במחלוקת בין ר' ישמעאל ורשב"י, שם מסכמת הגמרא: 'הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן וכרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידן'.³¹

(4) בית שמאי **מחדדי טפי**,³² **והריפי טובא**,³³ **לכן אין הלכה כמותם**, כמו ר' מאיר שלא נפסקה הלכה כמותו,³⁴ כי לא יכלו חבריו לרדת לסוף דעתו.

התייחסויות מכילות כאלו היו שומרות על כבודו של רבי אליעזר, כי הן **מחשיבות אותו** ואינן מבטלות את דעתו מכול וכול, ועם זה אינן גורעות מן הפסיקה שהלכה כבית הלל. גם מתוך הסיפור בגמרא ישנם רמזים שראוי היה ללכת בדרך האמצע. כשכותלי בית

25. רש"י, ברכות טז ע"ב ד"ה אמא שלום.
 26. ייתכן שהשם 'שלום' ניתן אחרי חורבן בית שני כדי להדגיש את תיקון החטא של שנת חנינם, שבגללו נחרב בית שני, ע"י ריבוי שלום.
 27. בסיפור אחר, במסכת שבת קטז ע"א, חושפת 'אמא שלום' את השקר של שופט 'פילוסופא' (רש"י: מין) ע"י גילוי צביעותו שלוקח שוחד אך מכחיש זאת, והיא עושה זאת בצורה מתוחכמת ולא בצורה בוטה. כך גם בסיפור זה מתגלה אותו קו אופי: היא לוחמת למען האמת, אך בעקיפין - ב'דרכי שלום'.
 28. תוס', יבמות יד ע"א ד"ה רבי יהושע; שם, ב"מ נט ע"א ד"ה לא בשמים היא; וראה עוד בפתיחה לספר 'שו"ת מן השמים', שם מביא המחבר רבי יעקב ממרוויש, מבעלי התוספות, מקומות רבים שהשתמשו בהם בבית קול או ברוח הקודש. וכל ספרו בנוי על **תשובות מן השמיים** לשאלותיו.
 29. גראף משה ב"ר מנחם, 'ויקהל משה', 1860, עמ' 133. אגרא דכלה, לרבי צבי אלימלך מדינוב פרשת קרח ד"ה 'בוקר' שמביא בשם האריז"ל ונרמז בזוהר; בני יששכר, מאמרי חודש סיון מאמר ו' אות א', שמציין את הספר 'קול ברמה' בפירושו על האידרא' ושם כתוב דלעתיד לבוא, כשהיו הגבורות למעלה מהחסדים, תהיה הלכה כבית שמאי.
 30. כך מסביר ר"ח מוולוז'ין בנפש החיים, פרק ח שער א את דברי הגמ' **הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן**, וכרשב"י ולא עלתה בידן.
 31. ברכות לה ע"ב.
 32. יבמות יד ע"א.
 33. תוס', ד"ה לא בשמים היא ב"מ נ"ט ע"ב.
 34. עירובין יג ע"ב.

המדרש עמדו ליפול, גער בהם רבי יהושע והם נעמדו, אולם הם לא חזרו למקומם הקודם, אלא נשאר מוטים באלכסון בצורה משופעת, כדי לרמוז שאפשר למצוא פשרה.³⁵ ההלכה חייבת להיות כרבן גמליאל, אולם **הדרך לדבר עם החולק** חייבת להיות בדרכי שלום. גם ה'בת קול' שיצאה מן השמיים שהלכה כמותו, והכעס הגדול, שבעקבותיו לקה העולם שלישי בזיתים, שלישי בחיטים ושלישי בשעורים, והנחשול שעמד להטביע את ר"ג כשהיה בספינה, כל אלו היו לכבודו של ר' אליעזר,³⁶ ואינם סותרים את האמירה של 'נצחוני בני', אלא רצו לרמוז שיש מקום גם לרבי אליעזר בבית מדרש, ואין לנדותו. וכמו שנאמר בגמרא (ערובין יג ע"ב):

מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן. כך היה אפשר לחלוק על ר' אליעזר בלי לנדות אותו, ואין זה גורע מהקביעה שאין הלכה כמותו, אלא כחכמים.

ד. 'נפילת אפיים'

כל הפרטים המובאים בסיפור גם הם רמזים לניסיון הגישור. 'אמא שלום' אינה נותנת לבעלה ליפול על פניו ולתבוע את הדין, כי היא יודעת שבשמיים דמעות של אונאה וצער יכולות לפגוע ברבן גמליאל. תפילה עם 'נפילת אפיים' שיש בה הפצרה היא חזקה ובעלת עוצמה, ולכן לא כל אחד רשאי ליפול על פניו, אא"כ נענה (מגילה כב ע"ב), ורש"י ביאר 'שהוא בטוח במעשיו שהוא נענה בתפילתו'; והתוספות (מגילה שם ד"ה אין) כתבו: 'שבינו לבין עצמו שרי ליפול'. ולכן מאותו מעשה ואילך שמרה 'אמא שלום' על בעלה שלא ייפול על פניו, אלא ינהג ברחמים. לתפילה ב'נפילת אפיים' יש כוח גדול במיוחד, והיא המועילה ביותר בעת צרה. וכן מצינו שבשעה שאמר ה' למשה ואהרן, במחלוקת קורח ועדתו, 'הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע', הבינו מייד שעליהם להתעצם מאוד בתפילה, והתפללו ב'נפילת אפיים', שנאמר:³⁷ 'ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלוהי הרוחות לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף?!' ומכוח תפילתם שנאמרה ב'נפילת אפיים' התבטלה הגזרה. כוחה של 'נפילת אפיים' גדול, מפני שהיא מבטאת את ההתבטלות הגמורה של האדם כלפי בוראו, עד מסירות נפש גמורה, כאילו

35. האלכסון מופיע כפשרה וכדרך ממוצעת גם במצב הכרובים על הארון, כשכתוב אחד אומר 'פניהם איש אל אחיו' וכתוב שני אומר 'ופניהם לבית', ומתמצת הגמ' ב"ב צט ע"א, **דמצדדי צדודי** [מוטים באלכסון], וכך מתקיימים שני הכתובים. כך גם בצורת קביעת המזוזה על הפתח במנחות לג ע"א, האם כסיכתא [כבריה - בשכיבה] או כאיסתוריא [כציר - בעמידה]. ותוספות ד"ה 'הא דעבידא כסיכתא' מביא בשם ר"ת: 'שמעומד לאו דרך כבוד הוא'. ולכן מדובר ב**אלכסון - לא שוכב ולא זקוף**. וכך פסק הרמ"א בשו"ע, יו"ד סי' רפט סעי' ו: יש אומרים שפסולה בזקופה אלא צריכה להיות שוכבה, והמדקדקים **יוצאים ידי שניהם ומניחים אותה בשיפוע ובאלכסון** וכן ראוי לנהוג.

36. בבא מציעא נט ע"א תוס' ד"ה לא בשמים היא.

37. במדבר טז, כא-כב.

האדם אומר לריבונו של עולם: כל חושיי ואבריי בטלים לפניך, עשה בי כרצונך, שכולי שלך. לכן בתפילת 'נפילת אפיים' ניתן לתקן פגמים שאי אפשר לתקן בתפילה רגילה.³⁸

ה. ראש חודש

בהלכות ראש חודש יש דין מיוחד: אף על פי שהירח נראה בשמיים, החודש אינו מקודש עד שבית דין מקבל עדות ראייה ואומר מקודש.³⁹ הקב"ה מסר את קידוש החודש בידי בית דין, 'אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קודש'.⁴⁰ אתם חסר ו', כדי ללמד - 'אתם אפילו שוגגים, אפילו מוטעים, אפילו מזידים'.⁴¹ האמת האלוקית של מציאות הירח איננה מספקת כדי לקדש את החודש, עד שבני אדם יקבעו זאת (בני אדם = שלום). 'אמא שלום' יודעת שבראש חודש 'אין נופלים אפיים', ולכן הסיחה את דעתה מ"א. אבל ייתכן שיש כאן עומק נוסף שמסתתר מאחורי ההלכה הזאת. 'אמא שלום' חשבה שבמציאות של קביעת ראש חודש כבר נוצר בעולם איזון בין אמת ושלום, בין הופעת הירח לקביעת בית דין, ואין היא צריכה לשמור על בעלה, כי אופי היום הזה כולו 'שומר' על האיזון בין אמת ושלום. ואולם היא טעתה ביום, והחודש היה מלא, ובאותו יום לא נקבע ר"ח, ולכן יש בו 'נפילת אפיים'.

ו. נתינת פרוסה לעני

על העניים מתוחה מידת הדין בעולם. עני חשוב כמת, וכל חייו הם רק לשרוד ולהתקיים בלי חסד ורחמים. ברש"י (בראשית יח, טז) וישקיפו על פני סדום: 'כל השקפה היא לרעה חוץ מ'השקיפה ממעון קדשך' (בוידוי מעשרות), שגדול כוח מתנות עניים שהופך מידת הרוגז לרחמים'.⁴² ה'שם משמואל' פ' כי תבא מסביר שמידת הדין המתוחה עליו עד שנעשה עני, היא הגורמת שירחמו עליו בני אדם, ואז גם למעלה מתעוררת מידת הרחמים על העני ועל כל העולם כולו. מושגי 'אמת' ו'שלום' בניסוח הקבלי הם 'גבורה' ו'חסד' או 'דין' ו'רחמים'. נתינת פרוסה לעני מהווה מעשה של חסד. גם כאן חשבה 'אמא שלום' שכשהיא נותנת פרוסה לעני, הרי מתקיים בבית האיזון של אמת ושלום, כי בכך הופכת היא דין לרחמים. במעשה זה מידת הדין מומתקת, והיא יכולה להרפות מלשמור על רבי אליעזר, כי היא עסוקה בפעילות של רחמים ושלום, שמאזנים את הדין והאמת. אולם התברר שפעולה זו לא הספיקה, ולאווירה הטעונה ששררה בבית צריך נוסף למעגלים החיצוניים גם לשמור על ר' אליעזר. רגע אחד של הסחת הדעת גרם לו ליפול על פניו, וכתוצאה מזה רבן גמליאל נפטר.

38. זוהר, במדבר קכ, ב.

39. ר"ה פ"ג מ"א.

40. ויקרא כג, ב.

41. ר"ה כה ע"א.

42. תורה שלמה, בראשית פ"י אות קעה בהערות, שמקורו של רש"י הוא ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה (בניסוח מעט שונה) ותנחומא, תשא א ושמות רבה פרשה מא פ"ס א.

ז. 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ'

כל הדין ב'תנורו של עכנאי' הובא בהקשר לסוגיית **אונאה בדברים**. נאמר במשנה (ב"מ נח ע"ב): 'כשם שאונאה במקח וממכר כך **אונאה בדברים**'. בהמשך נאמר בגמרא (נט ע"א): 'אע"פ ששערי תפילה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו'. לכן דבריה של 'אמא שלום' **ש'שערי אונאה לא ננעלו'** הם חלק מהותי בסיפור המחלוקת. ייתכן שרבינא ורב אשי, מסדרי התלמוד הבבלי, שהביאו את המחלוקת וחתמו אותה בדברי 'אמא שלום', רצו להביע את הסכמתם לכוונת מעשיה, **שיש למצוא דרך לגשר על פני המחלוקת החריפה**, וראוי היה לנהוג בדרכי שלום ולא לנדות את רבי אליעזר הגדול מבית המדרש, על אף דעותיו הנחרצות.

דווקא בתוך סוגיה עקרונית וחשובה על עדיפותו של הרוב בפסיקת 'תורה שבעל פה' רצו ללמדנו גם **'אמת של תורה' וגם 'דרכי שלום' ודרך ארץ**, וכך היו נמנעות דמעותיו של ר' אליעזר הגדול. גם רבי יהודה הנשיא, מסדר המשנה, נכדו של רבן גמליאל שהיה גיסו של ר' אליעזר - ולכן הוא דודו הזקן של 'רבי', פתח את ששת סדרי המשנה במחלוקת רבי אליעזר וחכמים על סוף זמן קריאת שמע בערבית. והביא את דברי ר' אליעזר בראשונה, כדי להורות **שאין התורה שבע"פ שלמה בלי דברי רבי אליעזר הגדול**, אף שאין הלכה כמותו, ונהג כשיטת בית הלל שהקדימו דברי בית שמאי לדבריהם.⁴³ וכך כותב ה'לחם אשר' (מילר)⁴⁴ בסיום המשניות:

אולי מה"ט פתח רבנו הקדוש בדברי ר"א, הגם שהיה שמותי, לרמוז שאפילו דברי ר"א שהוא שמותי חשובים כ"כ שראוי להתחיל מהם התושב"ע, כי גם דבריו המה דברי שמימיות. כמ"ש בב"מ נט, מן השמים יוכיחו, כל שכן שאר דברי תנאים אשר הלכה כמותן, בוודאי חשובים כתושב"כ ודבריהם מוסכמים בשמים. או י"ל, שרצה לרמוז שלעתיד לבא נפסוק כב"ש. א"כ גם דברי ר"א קיימים לעתיד לבא להלכה. ורמזתי הדברים במ"ש במשנה כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, זו מחלוקת שמאי והלל - יש לומר סופה להתקיים לעתיד לבוא.

43. משה לייטר, 'משנתו של רבי', סיני נא, עמ' קע.

44. 'לחם אשר', אשר אנשיל יהודה מילר, סיום המשניות, בסוף הספר, עמ' קיב.